

поінформованість студентів, щодо напрямків самореалізації у світі психологічних професій. Зазначимо, що монетарний вектор професійного росту у межах обраної професії студентами не розглядається. На їхню думку, підвищення рівня матеріальної винагороди можливе лише за межами професійного життя практичного психолога.

Оскільки студенти не виокремлюють таких шляхів кар'єрного росту як відкриття власної справи; чіткої спеціалізації у сфері надання психологічних послуг; поєднання психологічного супроводу з наданням послуг юридичного, педагогічного, споживчого спрямування, тобто руху у напрямку транспрофесіоналізації, вважаємо за доцільне інтенсифікувати розвивальні програми внутрішнього розвитку особистості майбутнього психолога та його уявлень про можливості зовнішнього руху в освоєнні соціального простору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белецкий Н.П. Менеджмент. Деловая карьера / Н.П. Белецкий – Мн.: Выш. шк., 2001. – 302с.
2. Деркач А.А. Акмеология: личностное и профессиональное развитие человека. Кн. 1-5. Кн. 1: Методолого-прикладные основы акмеологических исследований / А.А. Деркач - М.: Изд-во РАГС, 2000. - 391 с.
3. Маркова А.К. Психология профессионализма / А.К. Маркова. - М.: Изд-во Знание, 1996. - 308 с.
4. Поляков В.А. Технология карьеры / В.А. Поляков - М.: Изд-во Знание, 1995.
5. Пряжников Н.С. Профессиональное и личностное самоопределение / Пряжников Н.С.- Введение в профессию "Психолог": учебно-методическое пособие. - 2-е изд., стереотип. - М.: Изд-во МПСИ; Воронеж: НПО "МОДЕК", 2003. - 463с
6. Ткач Д. А. Профессиональная карьера современной молодежи / Ткач Д. А.- Дис. ... канд. социол. наук: 22.00.03 Саратов, 2004.

Резюме. Стаття посвящена изучению прогнозирования будущими психологами своей профессиональной карьеры, освещению динамических аспектов профессионального становления, анализу ценностных установок в сфере профессиональной самореализации.

Ключевые слова: профессиональная карьера, профессиональное становление, карьерный рост, профессиональная идентичность, профессиональная компетентность.

Summary. This article is devoted to research of students' representations about their future career, covering the dynamic aspects of professional development, analysis of attitudes in the sphere of professional self-realization.

Key words: career development, professional identity, professional competence.

УДК 159.9:331.54

Р.С. КУЛАКОВ

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Резюме. У статті аналізується проблема становлення профіідентичності особистості як процесу її самореалізації у відповідній професійній площині. Розкриваються питання професійної придатності і професійної готовності особистості, джерела формування професійної ідентичності.

Ключові слова: професія, професійна ідентичність, професійна придатність, професійної готовність, професійне самовизначення.

Постановка проблеми. У вітчизняній науковій літературі термін «професія» вживається в різних значеннях. Є.А.Клімов розуміє під ним спільність людей, зайнятих у певній сфері діяльності, галузі праці; працю, процес діяльності у певних сферах життєдіяльності людини; якісну визначеність людини, що включає відповідні вміння, знання, досвід, особистісні якості. В.Д.Брагіна доповнюючи дані визначення вважає, що професія є не тільки сукупністю трудових дій людини, але і її соціальною позицією. Професії описуються не тільки в термінах, що виражають властиві їм властивості, тобто обов'язки, вміння, навички, а й у таких характеристиках, як престиж, рівень необхідної освіти, матеріальний достаток, соціальна вагомість праці, привілеї тощо [1; 3].

Поняття «професія» та «профідентичність» пов'язані певним чином. Н.С.Пряжников вважає, що професія визначає змістові характеристики профідентичності, забезпечуючи «морфологію» професійної діяльності і професійної спільноти, тим самим структуруючи «діапазон маневру в межах виконуваної та освоюваної діяльності» залишаючи можливість для різних варіантів самореалізації всередині професії як групи споріднених спеціальностей [4].

Становлення профідентичності в рамках певної професії можливе при виконанні трьох умов: прецедентної (наявність абсолютно подібних або схожих елементів у відповідній професії (власне ідентифікація); інтердиктивної (наявність інших елементів, що належать до іншої професії (власне відчуження); юстиціальної (наявність транслятора інформації про існування різних професій (можливість відрізнити одну від іншої).

Реалізація цих умов сприяє формуванню професійно-диференціюючих ознак ще в процесі професійної підготовки. Однак професія як передумова становлення профідентичності не має таких виражених природних диференціюючих ознак, як, наприклад, стать для статевих ідентичності, етнос - для етнічної. У зв'язку з цим спостерігається значимість внутрішньої роботи з виділення цих ознак, а з іншої сторони, зростає роль інших людей, які б помічали ці ознаки і визнавали їх. Крім того, на відміну від статі та етносу, професія передбачає спеціальну цілеспрямовану, суспільством організовану підготовку і виконується за певну винагороду. Ні стать, ні етнос не передбачають вирішення проблеми ідентичності у зв'язку з такими категоріями, як придатність або готовність.

Вирішення проблеми профідентичності як самореалізації людини у професійній площині пов'язане з питаннями професійної придатності і професійної готовності. Властивість «придатність» відрізняється тим, що може стосуватися лише конкретної ситуації, що обов'язково включає два компоненти: «дана людина» і «дана спеціальність». Властивість «професійна придатність» не притаманна людині як такої. Профпридатність - це взаємна відповідність даної людини в даній сфері застосування її сил в даний час. Професійно придатні якості утворюють дещо ціле, систему: громадянські якості, ставлення до професії, праці, інтереси і схильності, дієздатність, спеціальні здібності, навички, звички, знання, досвід.

Оцінка рівня професійної готовності людини до певного виду трудової діяльності, за даними цілого ряду досліджень (В.Г.Асеев, І.К.Кряжева, К.М.Гуревич, М.П.Будякіна, А.А.Русалінова, Є.А.Клімов та ін.), повинна ґрунтуватися з урахуванням наступних критеріях: задоволення працею і взаємовідносинами в колективі, успішність в оволодінні професією чи успішність в роботі; психофізіологічна «ціна» праці. У якості ознак готовності людини до професійної діяльності можна також розглядати, на думку Є.А.Клімова, ступінь сформованості у неї основних психічних регуляторів діяльності: «образ об'єкта» (суб'єктивний образ професії); «образ суб'єкта» (образ «Я»-самосвідомість), «образ суб'єктно-суб'єктивних і суб'єктно-об'єктивних відносин» (професійна самосвідомість) [3].

Є.М.Іванова зазначає, що вивчення вищезазначених ознак здійснюється за наступними показниками: знанням, мірою їх усвідомлення в соціальному і особистісному сенсі, можливості їх застосування при вирішенні професійних задач, рівня професійної самосвідомості, функціональному стану [2]. Співставлення професії, профідентичності, профпридатності і професійної готовності можливе в координатах людської активності:

- професія відповідає рівню зовнішньої активності і представляє професійну (звичайну) зайнятість чимось;
- профідентичність відповідає рівню внутрішньої активності, тобто виявляється в особистісній значимості професійної активності для людини;
- профпридатність і професійна готовність відповідають формам прояву активності, при цьому профпридатність є нижчою формою активності, так як для її визначення потрібно виявити ситуативно обумовлені професійно-диференціюючі ознаки, а професійна готовність є вищою формою активності, так як для її визначення потрібно виявити свідомо обґрунтовані професійно-диференційовані ознаки.

Професія являє собою соціально-об'єктивну частину професійного континууму людської активності, профпридатність і профготовність – формальні реальності, профідентичність – неформальну, смислову, суб'єктивну реальність. У цьому сенсі професія і профідентичність пов'язані каузальною залежністю як причина і наслідок, а профпридатність і профготовність об'єднані з профідентичністю актуальною залежністю як похідні тієї частини професійної реальності, яка пов'язана:

- з результативністю спеціальної підготовки (профпридатність перевіряється на початку, профготовність в кінці);
- певною оплатою за виконувану роботу (профнепридатні і профнеготові або залишають професію, або належать до низько оплачуваних професій);
- домаганнями на певний соціальний статус (профпридатні і професійноготові претендують на краще статусне положення).

Профідентичність пов'язана з цими параметрами професії непрямим чином, опосередковано, найбільший зв'язок профідентичності спостерігається, на нашу думку, з моральними професійними орієнтирами, що виражаються у відчутті суб'єктності своєї праці, відповідальності за неї і в переживанні власної професійної самоефективності. Результати роботи людини багато в чому залежать від ступеня позитивності її самооцінки. Сучасна експериментальна наука дозволила розвинути і конкретизувати цю думку, виявивши і описавши феномен особистісної самоефективності, психологічну сутність, якої становить упевненість людей у своїх можливостях мобілізувати мотивацію, інтелектуальні ресурси, поведінкові зусилля на здійснення професійної діяльності. У даний час в теорії та практиці професійного розвитку дедалі більше відчувається необхідність нового осмислення сутності і сенсу праці конкретних професіоналів, специфіки професійного самовизначення, на перший план все більше постають проблеми, пов'язані зі становленням професійної ідентичності.

Професійна ідентичність – психологічна категорія, яка відноситься до усвідомлення своєї приналежності до певної професії і до певної професійної спільноти. Профідентичність детермінована професійним спілкуванням і професійним досвідом, репрезентується за допомогою мовних засобів через образ «Я». З нашої точки зору, професійна ідентичність – по суті, аспект специфічної інтеграції особистісної та соціальної ідентичності в професійній реальності. У даному контексті основою її становлення є самосвідомість особистості. Виконавчим механізмом є процеси ідентифікації-відчуження. Професійна ідентифікація – це об'єктивна і суб'єктивна єдність з професійною групою, справою, які обумовлюють професійними характеристиками особистості. Зворотний процес, пов'язаний з об'єктивним та суб'єктивним відкиданням цієї єдності і відокремленням професійних характеристик особистості, є професійним відчуженням або професійним відокремленням.

Образ «Я» є способом вираження профідентичності. При цьому слід мати на увазі, що професійна ідентичність не зводиться власне до професіоналізму – психологічної категорії, об'єктивними ознаками якої є стан мотиваційної і операційної сфери, і може не збігатися з об'єктивними і суб'єктивними показниками професіоналізму. Якщо розуміти професіоналізм через вираженість мотиваційної і операційної сфери людини, то його слід включати в якості складової частини профідентичності, але якщо розглядати професіоналізм у контексті особистісного самовизначення і життєвих перспектив, то поняття «професіоналізм» і «профідентичність» виявляються цілком співвідносними [7].

Професійну ідентичність не можна зводити тільки до формальної професійної самопрезентації, що визначається характеристиками профідентичності, крім тотожності, визначеності і цілісності, виділяють характеристики позиційності, рефлексивності і відповідності. Більш того, в сучасному світі зовнішні професійно-диференціюючі ознаки є «розмитими» внаслідок процесів уніфікації та стандартизації професійної діяльності, тому на перший план для досягнення справжньої професійної ідентичності постають ознаки внутрішнього плану - позиційність, відповідальність і рефлексивність.

Професійна ідентичність має різні джерела формування. Одними з них є об'єктивні межі професійної ідентичності, які визначаються нормативними державними документами про освіту. У даному випадку, ключовою складовою професійної ідентичності є професійна обізнаність, з іншої сторони - необхідність розробки професіограм особистісних якостей професіонала, тобто в становленні профідентичності певну роль відіграє виражений особистісний радикал. Свою роль у становленні професійної ідентичності відіграють певні очікування і переваги, певні ідеальні образи обраної професії та бачення себе у ній.

Утвердженню переживання професійної ідентичності сприяє визнання індивіда оточуючими в якості професіонала. У цьому випадку складовою професійної ідентичності виступає професійна самопрезентація. В якості професійно диференціюючих ознак у цьому процесі виділяють: володіння певною термінологією, використання певної професійної лексики, цінності та норми, професійні міфи, професійно важливі якості фахівця, професійні навички та розуміння, професійні прикмети, в деяких випадках професійний інструментарій [6].

Крім зовнішніх джерел формування професійної ідентичності можна виділити внутрішні джерела становлення професійної ідентичності:

- емоційно-позитивний фон, що забезпечує отримання первинної і подальшої інформації про власну професію;
- позитивне сприйняття себе як суб'єкта професійної діяльності;
- емоційно-позитивне прийняття своєї приналежності до професійної спільноти;
- успішне засвоєння прав і обов'язків, норм і правил професійної діяльності.

Загалом становлення професійної ідентичності визначається:

- мірою відповідальності, яку фахівець готовий на себе взяти, співвідношення процесуальної і цільової активності;
- рівнем особистісного і «технологічного» розвитку;
- характером вираженості і самоприйняття екзистенціального і функціонального «Я»;
- сильною мотиваційною готовністю себе до реалізації у певній професійній площині, до входження в професійну спільноту, до постійного самопізнання і розвитку своєї особистості, образу «Я».

До найбільш вагомих процесів становлення професійної ідентичності можна віднести:

- виховання у відповідності зі сформованими традиціями в сім'ї і найближчому оточенні;
- отримання інформації про професійну приналежність оточуючих;
- отримання інформації про особливості різних професій та її оцінювання;
- формування образу професії, який, можливо, багато в чому залежить від емоційного забарвлення отриманої інформації.

В якості узагальненої детермінанти становлення професійної ідентичності в сучасних умовах можна назвати інформаційно насичене навколишнє середовище, з якого можна отримати уявлення про об'єкт і суб'єкт праці, його цілі й завдання, способи отримання освіти або придбання необхідних навичок, вимоги до професії та інше, тобто слід визнати пріоритет зовнішніх джерел розвитку професійної ідентичності на початковому етапі.

В.І.Слободчиков, Ісаев Є.І. у своїх працях виділяють характерні риси людей своєї професії та інших, які свідчать про професійну самоідентичність. Однак, дані науковці зазначають, що професійну ідентичність можна формувати, професійна ж самоідентичність досягається. Можна забезпечити чистоту зовнішніх джерел формування професійної ідентичності; не можна сформувати професійну самоідентичність, можна лише створити умови для її здобуття [5].

Можливе виникнення помилкової професійної ідентичності, побудованої на основі спільності престижу професії, елітарності професійних груп, супероригінального функціонального «Я». У цих випадках внутрішні ресурси профідентичності залишаються незадіяними, весь упор зроблений на зовнішній аспект.

У психологічному сенсі, за Е.Еріксоном, при становленні професійної ідентичності людина проходить ті самі етапи, що й при соціалізації, - довіру, автономію, ініціативність, досягнення, ідентичність, інтимність, творчість, інтеграцію. В остаточному варіанті професійна ідентичність формується тільки на досить високих рівнях оволодіння професією (на нашу думку, приблизно до 30-35 років) і виступає як стійке погодження основних елементів професійного процесу. Отже, професійна ідентичність структурується смислами, хронотопами, цінностями і прототипами, в динамічному аспекті – її «будують» персоналізація, самовизначення, самоорганізація і рефлексія, характеризують тотожність, визначеність і цілісність, доповнюють картину позиційності, рефлексивності і відповідальності [9].

Проте уточнимо уявлення про зміну профідентичності. Повна зміна професійної ідентичності можлива і навіть досяжна для дорослої людини за відносно короткий проміжок часу при зміні самооцінки та рівня домагань особистості. Відштовхуючись від традиційних уявлень про соціальну ідентифікацію та відчуження, можна сформулювати визначення професійної ідентичності та відчуження. Професійна ідентифікація – це об'єктивне та суб'єктивне переживання єдності з професійною групою, справою, що обумовлено професійними характеристиками (норми, ролі, статуси) особистості. Зворотній процес, пов'язаний з об'єктивним та суб'єктивним відторгненням цієї єдності і втратою професійних характеристик особистості, є професійним відчуженням.

Висновки. Ідентичність розглядають як самореферентність – на основі переживання унікальності свого буття і неповторності особистісних якостей, при наявності своєї приналежності до соціальної реальності у формі конкретних життєвих ситуацій і відносин. В свою чергу професійна ідентичність є результатом процесів професійного самовизначення, персоналізації і самоорганізації, що проявляється в усвідомленні себе представником певної професії та професійної спільноти, що виражається через когнітивно-емоційно-поведінкові самоописи «Я». Професійна ідентичність звернена у сьогодення і майбутнє.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брагина В. Д. Влияние представлений о выбранной профессии на профессиональное самоопределение учащейся молодежи : автореф. дис.... канд. психол. наук /В.Д.Брагина. – М, 1976.
2. Иванова Е.М. Аналитическая профессиограмма как средство обеспечения профессиональной диагностики кадров / Е.М.Иванова // Вестник МГУ. Серия 14. - 1989. - № 3. - С. 13-20.
3. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения /Е.А.Климов. - Ростов-на-Дону, 1996.
4. Пряжников Н.С. Профессиональное и личностное самоопределение / Н.С.Пряжников. - М.-Воронеж, 1996.
5. Слободчиков В.И., Исаев Е.И. Основы психологической антропологии. Психология человека: Введение в психологию субъективности. - М., 1995.
6. Стефаненко Т.Г. Этническая идентичность в ситуации социальной нестабильности // Этническая психология и общество / Т.Г.Стефаненко. - М., 1997.
7. Шнейдер Л.Б. Профессиональная идентичность: монография / Л.Б.Шнейдер. - М., 2001.
8. Шнейдер Л.Б. Реконструкция идентичности: структурный и динамический аспект // Развитие личности / Л.Б.Шнейдер. - 2000. - № 2. - С. 44-69.
9. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис. Пер. с англ. / Э.Эриксон. – М, 1996.

Резюме. В статье анализируется проблема становления профидентичности личности как процесса ее самореализации в соответствующей профессиональной сфере. Раскрываются вопросы профессиональной пригодности и профессиональной готовности личности, источники формирования профессиональной идентичности.

Ключевые слова: *профессия, профессиональная идентичность, профессиональная пригодность, профессиональная готовность, профессиональное самоопределение.*

Summary. *This article analyzes the problem of becoming profidentychnosti personality as a process of self-realization in professional plane. The publication details the issue of professional life and professional readiness of the individual, sources of professional identity.*

Key words: *profession, professional identity, professional competence, professional commitment, professional self-determination.*

УДК 159.9:378.14.011.31

Л.В. ЛУК'ЯНИК

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ФОРМУВАННЯ ЛІНГВОУКРАЇНОЗНАВЧОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ШКОЛЯРІВ

Резюме. *Стаття присвячена аналізу психолого-педагогічних факторів, які впливають на готовність майбутніх учителів до формування лінгвоукраїнознавчої компетенції школярів.*

Ключові слова: *психолого-педагогічні фактори, компетенція, компетентність.*

Постановка проблеми. Після декларації в Конституції України української мови як державної у законодавчих актах «Національна доктрина розвитку освіти України в XXI столітті», Державних стандартах базової та початкової освіти, Концепції загальної середньої освіти (12-річна школа) та Концепції мовної освіти наголошується на потребі формування національно свідомої особистості, яка відзначається високою культурою спілкування, усвідомленим ставленням до української (рідної) мови та мовленнєвою компетенцією у різних сферах спілкування.

Комунікативний підхід або стратегія навчання чи концептуальний напрям передбачає оволодіння правилами україномовного спілкування. Комунікативною лінією змісту навчання передбачено формування в учнів навичок усного і писемного мовлення, оволодіння культурою оформлення цих двох форм спілкування в різних життєвих ситуаціях. Питання компетентнісного підходу в сучасній освіті сьогодні набуває все більшої актуальності, тому що вузловим завданням реалізації означеного напрямку є формування навчальних компетентностей.

Аналіз останніх досліджень. Теоретичними засадами нашого дослідження виступили теорії комунікативної діяльності (Л.Виготський, Д.Ельконін, І.Зимня, Г.Костюк, О.Леонтьєв, О.Потебня, С.Рубінштейн, О.Синиця). Саме ці вчені досліджували психологічні аспекти проблеми формування комунікативної особистості.

Загальнопсихологічні теорії комунікативної діяльності викладені у роботах психолінгвістів (Л.Виготський, П.Гальперін, Г.Ейгер, М.Жинкін, І.Зимня, О.Леонтьєв, А.Лурія, А.Маркова, Л.Щерба). Зокрема у працях О.Леонтьєва викладено умови ефективного забезпечення розвитку усного та писемного мовлення учнів.

Метою статті є: з'ясування впливу психолого-педагогічних факторів, які впливають на готовність майбутніх учителів щодо формування лінгвоукраїнознавчої компетенції учнів ЗНЗ.

Завданнями статті вважаємо за доцільне:

- простеження історії становлення та розвитку поняття «компетенція» та «компетентність», наукове обґрунтування сутності феномену «лінгвоукраїнознавча компетенція»;
- уточнення сутності термінів «компетенція» та «компетентність», доведення їх нетотожності;
- з'ясування психолого-педагогічних факторів, які впливають на підготовку майбутніх учителів до формування лінгвоукраїнознавчої компетенції учнів ЗНЗ.

У психолого-педагогічній літературі існують різноманітні трактування понять «компетенція» та «компетентність». У словнику іноземних слів розкрито зміст поняття «компетентний: competence (англ.) – здібність, competens (лат.) здібний, відповідний та competent (франц.) – компетентний, правомірний» [12: 295]. У словнику іншомовних слів подається таке тлумачення лексичного значення слова «компетенція» – це «коло питань, у яких дана особа має знання, досвід» [11 :431].

У тлумачному словнику є таке трактування понять «компетенція» та «компетентність»:

Компетенція – добра обізнаність з якимось конкретним колом питань.

Компетентний – обізнаний, який має достатні знання, повноваження [5 : 445].

У новому тлумачному словнику розкривається поняття компетенція – це добра обізнаність із чим-небудь; а «компетентний» – який з чим-небудь добре обізнаний, тямущий, який має достатні знання в конкретній галузі [8]. Компетенція є якісним продуктом сукупності знань, досвіду, умінь та здібностей, що сприяють ефективному вирішенню питання у певній діяльній сфері.

У російській методичній літературі зустрічаємо трактування сутності термінів «компетенція» та «компетентність», розкриті В.Краєвським та А.Хуторським. Слово «competentia» (з лат.) означає обізнаність з колом питань, а компетентність – володіння відповідними знаннями й здібностями, які дозволяють ґрунтовно судити про цю галузь і ефективно діяти в ній.

У становленні та історичному розвитку терміну «компетенція» умовно можна виділити 3 етапи:

I етап (1960-70-ті р.р.) – перша поява в літературі термінів «компетенція» та «компетентність». В основі досягнення високого результату компетентності закладено діяльній рівень. Диференційовано поняття широкіх (життєвих компетентностей) та предметних або галузевих компетентностей;

II етап (1970-90-ті р.р.) – плідний період у розвитку ключових компетентностей. Джон Равін у праці «Компетентність в сучасному суспільстві» перераховує понад 39 компетентностей;

III етап (кінець 80-их – початок 90-их р.р.). Визначено чітке спрямування компетенцій у державних документах та матеріалах міжнародних організацій, де зазначено основне коло компетенцій: це знання, уміння та цінності особистості. Вивчаючи багатопланову та різнобічну специфіку компетенцій, дослідники виділяють у системі компетентностей освіти ключові загальногалузеві (учень здобуває знання в якійсь галузі, навчаючись у всіх класах) та предметні (обізнаність з певним предметом упродовж усього навчання в середній школі).

На думку Міжнародного департаменту стандартів, для освітньої галузі компетентність означає вміння якісно виконувати якусь роботу, при цьому уособлюючи знання, уміння та навички з якоїсь галузі, досягаючи високих показників у